

הרב יהודה אריה מרקסון

'שאלת יעבץ' חלק ראשון - תאריך הדפסתו ועוד עיונים ביבליוגרפיים

שאלת יעבץ... חלק ראשון... תאריך הדפסתו... ועוד עיונים ביבליוגרפיים

הקדמה דרוווח

מכבוד חזוהי וחכמה קצרה נדחת: האלמא ביהא העולא בכלי יד:

באשכנז... חלק ראשון... תאריך הדפסתו... ועוד עיונים ביבליוגרפיים

באלמנא

בשם בן אהרן בר א"ל ב"ן

החפץ חיים זצ"ל נהג לכנות את רבי מאיר שפירא מלובלין, מייסד הדף היומי, בתואר "ר' דף היומי", והסביר כי כסאות רבים בגן עדן, אשר שמו עד כה, יתמלאו בלומדים בזכותו - הלא הם כסאות לומדי המסכתות בסדר קדשים שלא נמצאו כמעט עוסקים בהן, ועתה, עם חידוש לימוד הדף היומי, יהיו להן גואלים. עד אז, ניתן להניח, כי לרבים לא הייתה ידועה תפילתו של יעבץ, המוזכרת ומבוארת בגמרא מסדר קדשים - מסכת תמורה (דף טז, א), בזה הלשון:

תנא הוא עתניאל
[בן קנז] הוא יעבץ,

ומה שמו יהודה אחי שמעון שמו, עתניאל - שענאו אל, יעבץ - שיעץ וריבץ תורה בישראל, ומנלן שענאו אל, דכתיב (דבה"א ד, י): "ויקרא יעבץ אלהי ישראל לאמור אם ברך תברכני והרבית את גבולי והייתה ירך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל", אם ברך תברכני בתורה, והרבית את גבולי בתלמידים, והיתה ירך עמדי שלא ישתכח תלמודי מלבי, ועשה מרעתי שידמוני לי ריעים כמותי, לבלתי עצבי שלא ישגבני יצה"ר מלשנות. אם אתה עושה כן מוטב, ואם לאו הריני הולך לנסיסי לשאול, מיד ויבא אלהים את אשר שאל.

התפילה-משאלה הזו הייתה נר לעיני רבי יעקב ישראל ב"ר צבי אשכנזי, גדול האחרונים¹, המפורסם בכל תפוצות ישראל בכינוי 'יעב"ץ', כינוי שהעניק לו אביו בצעירותו, כפי שהוא מספר בהקדמת ספרו שאילת יעב"ץ, שבחר להעניק לו שם זה כיוון שהוא צופן בקרבו ר"ת של שמו ושם אביו, וכיוון שכך אימץ לעצמו גם את תפילת יעב"ץ הקדמון. הדבר נרמז גם בעמוד השער, כשפרט השנה נרשם באותיות בולטות מתוך פסוק תפילתו של יעב"ץ, כדלהלן.

שאלת יעב"ץ, 'שאלת' ביו"ד ו'יעב"ץ' בלי ראשי תיבות, כך בדיוק נקרא הספר בשער הדפוס הראשון (אלטונא) ובשער הדפוס השני (לעמבערג תרמ"ד), וכן גם לכל אורך הספר בראשי הדפים בשתי המהדורות. הספר זכה לפופולריות עצומה, והוא מצוטט או מוזכר בספרי האחרונים אלפי פעמים. אך ברבים מהספרים בהם הוא מצוטט הוא מוזכר לרוב בכתיב שונה משמו המקורי, כמו: שאילת יעב"ץ (יותר מאלף וחמש מאות ציטוטים!), שאלת יעב"ץ (כארבע מאות וחמישים פעם), בשם שאלת יעב"ץ יותר ממאתיים פעם, שש פעמים בשם שו"ת היעב"ץ, ויותר ממאה ושלושים פעם בשם שו"ת יעב"ץ. בלמעלה מחמישים מקורות מוזכר בראשי תיבות בשם: ש"ע, ר"ת שחביבים היו על המחבר, שעשה בהם שימוש בספריו האחרים² וגם בספרו זה כאשר הוא מפנה לתשובות אחרות בספר, שהרי היה רבנו היעב"ץ בכלל מרבה להשתמש בראשי תיבות. אמנם, גם בשמו המקורי הספר מצוטט רבות, יותר מ-630 פעם³. בס"ה בספרים הכלולים במאגר התורני אוצר החכמה, מוזכר הספר, באיות משתנה, כ-30,000 פעמים! כך למשל בספר החשוב והמפורסם פתחי תשובה על יו"ד, אה"ע וח"מ, שנדפס בצמוד לשולחן ערוך במהדורות הנפוצות, מצוטט הספר יותר ממאה פעמים.

בשער הדפוס הראשון לא מפורשת שנת ההדפסה, אלא נאמר "ותהי ראשית מלאכתו בר"ח כסלו, שנת ויקרא לאלהי ישראל לאמור אם ברוך תברכני והרבית את גבולי לפ"ק", כשרק חלק מהאותיות שבראשי המילים מוגדלות לסימן הדגשה, וחישובן הכולל מעלה את פרט השנה: תצ"ט.

ותהי ראשית מלאכתו בר"ח כסלו שנת ויקרא לאלהי ישראל לאמור אם ברוך תברכני והרבית את גבולי לפ"ק :

תמוה אם כן שבספרי ביבליוגרפיה ובמקורות אחרים הוצעו לפחות שש הצעות לשנת ההדפסה: **שנת תע"ח (!)** בספר המאור הגדול (נ"י תשס"ז) חלק ראשון, על

1 שו"ת חת"ס יו"ד סימן רסד. אגב, ראשון המצטטים שאיתרתי, לספרי היעב"ץ ובראשם לספר שאילת יעב"ץ, הוא גאון ישראל רבי חיד"א, המצטט מספרי רבינו רבות, ומספר זה לבדו קרוב למאה פעם.

2 לדוגמא, בספרו שאילת יעב"ץ חלק שני, הוא מפנה לחלק הראשון 27 פעמים תוך שימוש בר"ת זה.

3 הנתונים ע"פ פרויקט השו"ת של בר אילן, גירסא 23.

משניות ורמב"ם, בתולדות המחבר⁴ הערה ה; **שנת תצ"ג** בקטלוג יודאיקה ירושלים [וויינרס 22], פורים תשנ"ד, על המכירה הפומבית בירושלים כ"ז אדר תשנ"ד [עמוד 41] פריט 36; **שנת תצ"ז** - ד"ר יצחק רפאל, כתיבי רבי יעקב עמדין, ביבליוגרפיה, י-ם תשכ"א, עמוד 16 [=ספר ארשת ג, עמ' 244], וכך גם פרופ' שניאור זלמן ליימן, אור המזרח שנה נא (נ"י תשס"ו), קובץ א-ב עמ' 195 בהערה; **שנת תצ"ט** - א' רוזנטל, יודע ספר (אמסטרדם תרל"ה), עמוד 392, ר"מ שטראשון (ספריו), ליקוטי שושנים (ברלין תר"ן), עמוד 256, קטלוג במברגר את וואהרמן (ירושלים תרצ"ה) עמוד 48, ח"ד פרידברג, תולדות הדפוס העברי באירופה (אנטוורפן תרצ"ה) עמוד 106 [=בית עקד ספרים, ח"ג עמוד 949], מ"מ זלאטקין, שמות הספרים העברים (שו"ץ תש"י), עמוד 151, רי"י גרינוואלד, הרב ר' יהונתן אייבשיץ (נ"י תשי"ד), עמוד 101, ב' שטרויס, ספרי ברוך (לונדון תשי"ט), עמוד 302, א' יערי, שלוחי ארץ ישראל (י-ם תשי"א), עמוד 18 בהערה 9, אברהם ביק שאולי, מוריה (י-ם תשל"ה), קובץ לא עמוד יב, א' רובינשטיין, שבחי הבעש"ט (י-ם תשס"ה), עמוד 130 בהערה, ורבים נוספים; **שנת ת"ק**: המחבר עצמו, במגילת ספר שלוש⁵ (מהדורת בומבך עמוד קפ); **שנת תקי"ט** (!): מ"מ גאלדשטיין, קובץ עץ חיים חוברת לא, ניסן תשע"ט, עמוד לב הערה צג.

הסיבה שטרחתי לכנס ולהזכיר את כל ההשערות, הבלתי נכונות, היא כדי להראות כמה רבה המבוכה בעניין זה. המחבר כתב כאמור בשער הספר 'ותהי ראשית מלאכתו בר"ח כסלו שנת ויקרא יעבץ וכו'. הביטוי 'ותהי ראשית מלאכתו', שמקורו בלשון הפסוק 'ותהי ראשית ממלכתו' (בראשית י, י), נתחבב על רבינו היעב"ץ שהיה יחיד בדורו במליצות, ואף נתן ביטוי לדבר בהקדמות ספריו. הוא עשה בו שימוש בעוד חמישה מספריו (לפחות): לחם שמים חלק שני, מור וקציעה חלק ראשון, מור וקציעה חלק שני, עמודי שמים, ושאלת יעבץ חלק שני. מליצה זו עתיקת יומין היא, ושגורה בשערי ספרי חכמי המזרח לדורותיהם. היא נרשמה גם בשער שולחן ערוך דפו"ר, ויניציה שכ"ה-שכ"ו, ולפני כן בשער ספר חזות קשה, סביניטה ש"י"ב⁶, וספרים

4 ה"ה בן רבינו הגאון רבי מאיר אבד"ק קונסטנצין. הספר הוצא לאור מכת"ק ע"י ר' שמואל דוד הכהן פרידמן, ותולדות המחבר נכתבו ע"י ר' צבי אהרן רייז. אגב, תולדות המחבר נדפסו גם בראש החלק השני.

5 אמנם במקום אחר (שם עמ' קנא-קנב) עולה שהיה זה בשנת תצ"ט, ראה בהערות שם.

6 מצויה גם בשערי הספרים (ציינתי רק המוקדמים ביותר) שנדפסו בשנת שט"ו: רי"ף עם שלטי הגיבורים (סביניטה), בשנת שט"ז: סמ"ק (קרימונה), בשנת ש"ז: אור עיניים (קרימונה), מחזור רומה (מנטובה), עטרת זקנים לאברבנאל (סביניטה), רש"י על התורה (סביניטה) שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (קרימונה), וכן בספרים: מבחר הפנינים (קרימונה ש"ח), מקור חיים (מנטובה ש"ט), ספר כריתות (קרימונה ש"ח), ורבים נוספים. בעיקר שכיחה היתה בשערי דפוסי איטליה, ואכן כל הספרים הנ"ל נדפסו באיטליה. גם בעיני האשכנזים מצאה המליצה חן, ולראשונה מצאתיה בשער

אחרים. פרט זה טעון הדגשה, מאחר ואלו שלא ירדו לסוף דעתו חשבו שפרט השנה העולה מהאותיות המודגשות [=תצ"ט] שבשער הספר הוא שנת הדפסת הספר, ולא היא. התאריך מציין רק את **תחילת ההדפסה** בלבד, כמו בכל הספרים שנעשה בהם שימוש במליצה זו.

כאן אתייחס לשתי נקודות במאמרו הגדול של יצחק רפאל "כתבי ר' יעקב עמדין", ארשת ספר שלישי, י-ם תשכ"א, עמוד 231 והלאה. מאמרו הנ"ל הוא מלאכת מחשבת, ורובא ככולא דביבליוגרפי זמנינו מעתיקים ממנו בידועין ובלא יודעין⁷. אולם ראשית, בכותרת "כתבי ר' יעקב עמדין" - כל המצוי אצל כתבי רבינו, יודע שהוא לא חייב כלל את התואר "ר' יעקב עמדין" שהדביקו לו, וביכר את השם יעב"ץ⁸, שהתחבב עליו מאז העניק לו אביו תואר זה בילדותו, וניבא לו כי כשיגדל יכתוב תשובות הלכתיות ויחתום בכינוי זה. שנית, והיא ההערה החשובה לעניננו, רפאל קובע, כאמור, את שנת הדפסת הספר שאילת יעבץ חלק ראשון כשנת תצ"ז. הדבר תמוה מאוד משום שהוא מצטט כמעט את כל השער בתוך דבריו בערך שאילת יעבץ (אות ג ברשימתו), ואף מדגיש לנכון את האותיות המתאימות כפי שעשה המחבר (עמוד 244), אך משום מה טעה בחישוב ויצא לו תצ"ז במקום תצ"ט. לפחות בעניין זה לא נמשכו אחריו רובא ככולא דביבליוגרפי זמנינו, ולא העתיקו ממנו, כפי העולה מהרשימה שאספתי מקודם, כנראה משום שהטעות בולטת לעין. היחיד שנמשך אחריו, בידועין, הוא דווקא רש"ז ליימן, אבי מליצת ה"רובא ככולא" וכו', שבמאמרו 'הסכמות רבי יונתן אייבשיץ ורבי יעקב עמדין'⁹, ציין שהספר שאילת יעב"ץ ח"א נדפס בשנת תצ"ז¹⁰.

במשך שנים הטרידה אותי השאלה מתי באמת נדפס הספר. מתוך עיון בספר

שו"ע עם הגהות הרמ"א, קראקא של"א, וכן בשערי מסכת נדה, לובלין של"ב, ומסכתות ע"ז (שם) יבמות (שם) של"ד, וב"ב (שם של"ו), ועוד הרבה.

7 רש"ז ליימאן, ספר הזכרון לר"מ ליפשיץ, נ"י תשנ"ו, עמוד תתפח. אגב, מאמרו המצויין של ליימאן (שם): ספרים החשודים בשבתאות: רשימתו של הגאון יעב"ץ זצ"ל, זכה לשבחים דומים, ראה מאמרו של רמ"מ גאלדשטיין בקובץ עץ חיים חוברת לא, ניסן תשע"ט.

8 והדבר נחקק על ידו לדורות בספרו שאילת יעבץ חלק שני (סימן כד), שם הוא חותם במילים: "הטרוד יעקב ישראל, מכונה יעב"ץ ס"ט, לא נקרא מעולם יעקב עמדין (כאשר עשה מעלת כבוד תורתו אדרעס ע"ג האגרת [=הכתובת ע"ג המעטפה] כמו שהרגיל התועב שר"י בפי הבריות), ידוע שאינני מבני עמדין, לא נולד בה ולא מצפה לראותה" וכו'. מילתא דבחיי לא ניחא ליה, לא מן הכבוד הוא לנהוג בו לאחר מותו (ראה מו"ק כה, א).

9 קובץ אור המזרח (נ"י תשרי תשסו), שנה נא קובץ א-ב, עמוד 195 הערה 46.

10 קבעתי שהוא העתיק זאת מרפאל, שאם לא כן לא היה טועה בדבר כה פשוט כפי שלא טעו כל האחרים. רק אם הסתמך על רפאל בציון פרט השנה, עשוי היה להיגרר אחרי טעותו.

דליתי שתי ראיות המוכיחות שההדפסה לא הסתיימה באותה שנה שבה התחילה. הראיה הראשונה: במקומות רבים בספר מוזכר הגאון רבי משה חאגיז, כשבסימן קסח הוא מוזכר כמי שזכה לחזור לארץ ישראל, 'שחזר למקום גידולו', כשידוע לנו שהדבר לא אירע לפני סוף אלול תצ"ט לכל המוקדם¹¹, ובמקום אחר נזכר בברכת המתים¹². מאחר ורבי משה חאגיז עדיין היה חי לפחות עד שלהי שנת תק"ג¹³, יש כאן הוכחה לכאורה שלפחות חלקו השני של הספר לא נדפס לפני תאריך זה.

הראיה השנייה: בסימן קע, דן המחבר בדין המטבע שנוצקה לכבוד רבי אלעזר רוקח, רבה של ברודי, כשהתקבל לרב באמסטרדם. גם הוא מוזכר בברכת המתים. ר"א רוקח נפטר בצפת, בשבת בראשית של שנת תק"ב¹⁴.

במהלך השנים פניתי לחכמים ולמלומדים שונים והצגתי את שאלתי אך לא קיבלתי מענה. לכן החלטתי לבדוק את הספר עצמו, במהדורתו המקורית, שמא ימצאו שינויים בין חלקיו, בסוג הדפים או האותיות, ואז תהא לנו הוכחה שהתשובות שבסופו והליקוטים שלאחריהן נדפסו מאוחר יותר. הספריה הלאומית החלה בפרוייקט הדיגיטיזציה, שבמהלכו נסרקים הספרים הנדירים והחשובים כדי לאפשר לעיין בהם כשהם סרוקים בגודלם ובצבעם המקורי, ולכן לא ניתן היה לשאול מהם את הספר בתקופה זו. אך לפני כשנתיים פרסם בית המכירות קדם על מכירה פומבית שתתקיים במהלך חודש אלול תשע"ז בירושלים, ובה יימכר גם עותק של ספר זה. אמנם נבצר ממני, לצערי, לרכוש את הספר, עקב מחירו הגבוה, אבל זכיתי להחזיקו שם בידי במשך דקות ארוכות ללא כל הפרעה. זה היה עותק שלם ומושלם, ממש שכיית חמדה! נוכחתי לראות כי להשערתי אין בסיס - הדפים כולם עשויים כמקשה אחת, אין אפילו שינוי זעיר בעובי הדפים, צבעם, גודלם ואיכותם. גם האותיות לא

11 ראה בספר פחד יצחק, ערך מכירה, את תשובתו של מהר"ם חאגיז, שהיא תגובה לדברי רבי יעקב דניאל אולמו המובאים שם לפני כן, שנחתמו בתאריך עשירי באלול תצ"ט, והוא מדגיש בראש דבריו שהוא עומד 'חד רגלא ארעא וחד רגלא אמברא' - רגל אחת על הקרקע ורגל שניה על הספינה] בדרכו לארץ ישראל.

12 ראה בקונטרס עשרה הלחם שבסוף הספר, אות ד. וראה להלן הערה 14, שניתן לשער כי השמועה אודות פטירתו לא הגיעה מיד לאחר הסתלקותו, לאזני רבינו.

13 תחת ידי ההוכחה לזה, ואכמ"ל בכך. מועד ומקום הסתלקותו של רבי משה חאגיז הם בגדר תעלומה רבת. בס"ד עמלתי והגעתי למידע חשוב בעניין, ועוד חזון למועד, בעזרת ה'.

14 גם הידיעה על פטירתו בודאי לא הגיעה במהרה לאזני יעבץ, ומסתבר שלפחות מספר חדשים עברו בין המאורע לבין הגעת הידיעה. באותם ימים ארכו הימים עד אשר הגיעו שמועות מארץ ישראל לערי אירופה הרחוקות. כהוכחה לדבר, ראה בספר דרושי רבינו חיים כהן, דרוש כח, את הדרשה שנשא הג"ר חיים הכהן רפפורט, רבה של לבוב, כאשר הגיעה אליו השמועה על פטירת רבי אלעזר רוקח, ביום כ' בסיון שנת תק"ב.

השתנו כהוא זה, לא בגופן, לא בסדר, לא במרווחים ולא בשום דבר אחר. התעלומה נותרה בעינה, עד שבאחד הימים שזפו עיניי את דברי רבינו המחבר בספרו האוטוביוגרפי 'מגילת ספר'¹⁵:

ובעת ההיא¹⁶ הייתי עסוק בהדפסת ספר שאילת יעבץ, ועומד באותו עניין כדומה לו שהיה כתוב אצלי מאז, וההעתק ממנו שלחתי גם כן לרי"ח¹⁷ עם תשובתי הנ"ל, על כן קבעתי גם נדון הלז אצלו תוך ספרי. ובבית האומן המסדר ומדפיס שלי היה מתאכסן בחור אוהב לרי"ח, הוא גילה הדבר לרי"ח, והלך וקבל עלי על זה לפרנסים ומנהיגים שהיו עושים כל רצונו [וכו'], ועשו מעשה תיכף ומיד להעביר כרוז בבית הכנסת הגדולה על המדפיס שלי, אהרן זעצר, בגזרת חרם, ואסרו הדפוס שלו [וכו'], וע"י המאורע הלז קפחו פרנסתו של העני הלז [וכו'], והיה צועק ואינו נענה. אף אנכי צווחתי ככרוכיאל ולית דעני.

והלכתי לוועד הקהל, וספר אגרת בקורת בידי, והיו נאספים כל פרנסים ומנהיגים, ורי"ח עמם יושב אצלם בפעם ההיא, והצעתי דברי טענותי לפניהם, ותלונתי הכפולה, על החמס שעושים לעני שחיי תלויים בי בעת ההיא, והעושק שגורמים לי במעשה הזר שעשו בלי דרישה וחקירה, רק על פי בקשת רי"ח. ואמרתי להם, שמעו נא מילי, הנה האב"ד שלכם יושב כאן לעומתי, יגיד נאמנים אם היה לבי גס בהוראה מימי היותי כאן, והגידו נא אם נטפתי בעסקי צבור או יחידים מרצוני, רק כאשר אני נתבע ונשאל מאתכם או מאב"ד שלכם, על כורחי ונגד רצוני נקראתי לפעמים לעיין בדין והוראה [וכו'] ולא יכולתי לסרב לזקן ולכבודכם, ופעם אחת רבתי ריבו ונלחמתי בעדו בכל כחי כאשר נמלך בי, גם כן כתבתי תשובות ארוכות להצילו מיד משיגי, גם העליתים על מזבח הדפוס [וכו'], כאשר אתם רואים בזה הספר אגרת בקורת שהנחתיו לפניכם, אז היו דברי טובים נכוחים רצויים ומקובלים להאב"ד שלכם. ועתה בנדון הלז, שהכריחני עוד לעיין בדינו אף על פי שהיה הדבר קשה בעיני, כי מיראי הוראה אנכי, לא יכולתי מלט ממצוא חפצו ועשיתי

15 עמודים קנב-קנה במהדורת רא"י בומבך (י-ם תשע"ב), המשופרת לאין ערוך לעומת קודמותיה (כנהא וביק). במהדו' ביק נמצא הקטע הנ"ל בעמודים 173-170.

16 באותם ימים בא לפני הגאון רבי יחזקאל קצנלנבויגן, אב"ד אה"ו, מקרה של זקוקה ליבם מומר, וביקש את חו"ד של רבינו שהכריע לאסרה לינשא לשוק, ולבסוף התירה האב"ד ונישאה על פיו לאחר. המעשה נעשה ללא הסכמת רבינו ומבלי להודיעו, והוא כתב תשובה חריפה בעניין זה שנכללה בספרו שאילת יעבץ ח"א סימן לו.

17 הוא רבי יחזקאל קצנלנבוגן (קצינאלפוגין), מחבר 'כנסת יחזקאל', רבן של ג' קהילות אה"ו שבהן אלטונה עירו של ריעב"ץ, שיחסיו עמו ידעו עליות ומורדות.

רצונו, ובפעם הזאת לא יכולתי להסכים עמו, כי אין משא פנים בתורה, וכן שמעו הוא ובית דינו דברי והודו בפה מלא שאין להתיר האשה היא, ועתה פתע פתאום נעשה מעשה בלי הקדמת ידיעה תחילה לאיש כמוני היום, אף כי צעיר אנכי לימים והוא ישיש וזקן, מכל מקום אחר שלבקשתו נטפלת לעיין ולכתוב בדבר, הדין נותן שלא יעשה מעשה גדול כזה בלי גילוי אזני, ולהודיעני טעמו בחזרתו מהסכמה הראשונה [וכו']. אך הפרנסים ומנהיגים מדברים בעדו ואומרים אלי אינו צריך לתת טעם וראיה, ומה שעשה עשוי ואין להשיב. ואני אמרתי, לא כן הוא, אבל מחוייב וחייב הוא [וכו'], תורה היא וללמוד אנו צריכין [וכו']. ועם כל מה שהרבתי אותות בדברי טעם להכריעו לכף זכות שיברר הוראתו לא הועלתי, כמדבר אל העצים ואל האבנים, אך הפרנסים ומנהיגים אמרו: כן אנו מבינים וגוזרים, שלא אטפל בדבר הזה, שלא אפרסם כלל בדפוס. אז עניתי להם: אי אפשר בגזרתכם הקשה משל פרעה שלא גזר לבטל תורה ולהפך דת. ומאחר שאתם באים אלי בעקיפין, ואני אומר דברי טעם, ושומע אין לי, אין עונה אמרוי מכם בדעת ובתבונה, והוא רוצה להיות נחשב חכם מחריש, לכן איני רשאי לשתוק. ואינני משגיח בגזרתכם [וכו'], ובזה נפטרתי מאתם בכעס וחמה.

אחר כך הוסיפו לשלוח שלוחם החזן אלי, ודבר בפיו, שאשמר ואזהר שלא להדפיס המאורע הלז, ושלא לפרסמו בספר כל ימי חי רי"ח. ואני במקומי הייתי עומד לענות להם עזות, שאני אעשה כפי שיורני קוני. מכל מקום משלתי ברוחי וקיימתי גזרתם, כי אמרתי אין אני מחוייב למסור נפשי על זאת, די לי שאני נפשי הצלתי, וישלם ה' לעושה הרעה כרעתו, וקולר תלוי במי שיוכל למחות, לא בי, כי האנשים האלה קשים ממני, על כן לא כתבתי לשום אדם [וכו']. וספרי שאילת יעבץ, שנשתקע באמצעו עד אחר פטירתו של רי"ח, גמרתיו בעזרת ה' יתברך¹⁸, ואז הוצאתיו לאור, כאשר הרשוני פרנסים ומנהיגים כנ"ל¹⁹...

18 אין רבינו מציין מתי גמר את הספר, אך נראה כי היה זה בחיי האב"ד, ורק ההדפסה התעכבה עד אחרי הסתלקותו, כדרישת הפרנסים.

19 בהמשך הדברים כותב רבינו שם: ובמשך הזמן נודע האמת, שהמומר עודנו חי כמה שנים אחר המעשה עם נשואי הזקוקה הנ"ל, על פי עדים כשרים שהיו במקום ההוא (...), ואמרתי שישו בני מעי, אם ספקות שלכם כך כו' (ראה ב"מ פג, ב). גם אירע דבר נפלא בזיווג זה שלא עלה כהוגן, כי לא יכלה האשה להיטהר להאיש ההוא שנשאה שלא כהוגן, שהיתה יבמה זקוקה גמורה, ולכן מן השמים הפרישום מן האיסור. אחר כמה שנים נפטרו גם שניהם בלי שילדה לו (אע"פ שהיתה האשה ילדה בשנים והיה לה בנים מבעלה הראשון, אבל מתו בחייו. גם בעלה השני שנשאה באיסור היו לו בנים מאשתו הראשונה, גם מאשה שנשא אחריה). עכ"ל.

מתוך הדברים עולה, כי ההדפסה אכן החלה בר"ח כסלו שנת תצ"ט, כפי הנרמז בשער הספר "ותהי ראשית מלאכתנו" וכו', אלא שככל הנראה נדפסו אז רק השער וההקדמה, ואילו גוף הספר הובא לדפוס דפים דפים, וכאשר עמדו בסימן לב נעצרה ההדפסה לגמרי בגזירת הפרנסים, ולפי תאריך התשובה נראה כי המאורע קרה בחודש אדר ב' של אותה שנה, עד אחרי פטירת המרא דאתרא, הגאון רבי יחזקאל קנצלבוויגן, ביום כ"ג בתמוז תק"ט, כשלאחר מכן נמשכה ההדפסה, וכנראה הסתיימה בשלהי אותה שנה, בחודש אב או אלול. לפי זה נכון לקבוע את תאריך ההדפסה של הספר: כסלו תצ"ט - אלול תק"ט²⁰.

זכותו של הגאון יעב"ץ זצ"ל תגן עלינו ועל כל ישראל²¹.

20 נכון להעיר כי מדברי רא"י בומבך בערותיו למהדורתו עולה כי אכן גם הוא שת ליבו ועמד על הדבר, וציין לנכון (עמ' קנד-קנה הערה סא) כי "מה שכתוב בשער הספר שנדפס בשנת תצ"ט, היינו שאז התחיל להדפיסו, ונתעכב באמצע עשר שנים". וכן כתב גם בעמוד יח, ובעמוד קפ (הערה מז). אמנם לא עמד על מה שהבאתי, שרבים טעו בזה עד כדי גוזמא, להקדים או לאחר, וכן על ההוכחות הקיימות בגוף הספר לאיחור ההדפסה מהתאריך שנקוב בשער. גם החלק השני של הספר, שעל פי השער נדפס באלטונה בשנת תק"ט, למעשה ראה אור שנים רבות לאחר מכן, והפעם לא באשמת הפרנסים. ההוכחות והנסיבות לכך זוקקות מאמר בפני עצמו, ולכך אדרש, אם וכאשר יזכני ה', במועד אחר.

21 עיקרו של המאמר נכתב ביום ל' בניסן תשע"ט, יום הסתלקותו ה-243 של רבינו היעב"ץ, זכר צדיק לברכה.

לעילוי נשמת

הגב' **לאה** בת יחזקאל **סון** ז"ל

Mrs. **Lorraine Sohn**, of blessed memory

נפטרה בח' בסיון תשע"ט

Mother of

Mrs. Sheri & Executive Director of HALB Mr. Richie Hagler
and Mrs. Dassy & Mr. Steven Kwestel (82/3)

Grandmother of

Mr. Tzvi Hagler (01/02) and Mr. Eli Hagler (03)

תנצב"ה